

ОСНОВНІ АСПЕКТИ РОБОТИ НАД ФОРМУВАННЯМ ДІАЛОГІЧНИХ УМІНЬ 8-9 КЛАСІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Галаєвська Людмила Вікторівна

мол. наук. співробітник
відділу навчання української мови та літератури
Інститут педагогіки НАПН України
м. Київ, Україна

Вступ. Спілкування відіграє значну роль у житті людини та є його невід'ємною частиною. Саме завдяки спілкуванню ми взаємодіємо з суспільством і стаємо одним з його членів. Спілкування допомагає людям обмінюватися думками, різною інформацією, допомагає зрозуміти і розв'язати проблеми, спілкуватися із навколишнім світом. Світ однієї людини розкривається для іншої, відбувається взаємний обмін емоціями, інтересами, знаннями.

Актуальність окресленої проблеми визначається тим, що спілкування є умовою, формою існування діалогічних стосунків. У спілкуванні складаються передумови діалогу. Реалізується його мета. Спілкування за своєю сутністю є комунікативною діяльністю, а діалог забезпечує обмін думками, їхнє узгодження. Якщо спілкування найчастіше виступає як інформаційна взаємодія, то особливості діалогу полягають не стільки в обміні інформацією, скільки в знаходженні загальних засад, спільних шляхів, пошуку нових рішень. У спілкуванні відбувається становлення взаємин учасників, а діалог або виявляє, або коригує особливості цих стосунків.

Результати й обговорення. Діалог не просто спілкування, а така взаємодія, яка істотно визначає ефективність мовленнєвої діяльності, веде до виявлення поглядів на розв'язання проблем. У діалозі інтелектуальні позиції суб'єктів взаємодії доповнюють одна одну, утворюючи таке ціле, яке не можна звести до простої суми складових. Завдяки своїй яскравій спонукальній здатності до спілкування діалогічна взаємодія є однією з найважливіших умов

для здійснення взаємопізнання, розгортання творчого процесу, який надає можливість педагогу-предметнику зрозуміти індивідуальність здобувачів освіти, активізувати його пізнавальні здібності, розвинути емоційно-ціннісне сприйняття дійсності, а учню – розкрити власну індивідуальність у межах того рефлексивного простору, який утворюється в процесі діалогу. Цінність діалогу як засобу досягнення мовленнєвої мети полягає в тому, що він сприяє розумінню самого себе, своїх власних мотивів і можливостей у сфері спілкування, обміну думками, розвитку здатності відстоювати відстоювати власні погляди та планувати подальші кроки на шляху вдосконалення міжособистісних зв'язків.

Потреба діалогу соціально й психологічно вмотивована. Важливість діалогу для процесу навчання й формування учнів як особистостей обґрунтована у працях психологів (Ананьєв Б., Бодальов О., Виготський Л., Волкова А., Жинкін М., Зимня І., Леонт'єв О., Ломов Б., Мелібруда Е., Петровська Л.), лінгвістів (Бацевич Ф., Богданов В., Зарецька О., Комарова О., Космеда Т., Курцева З. та ін.), лінгводидактиків (Дубовик С., Іпполітова Н., Ладиженська Н., Ладиженська Т., Львов М., Мещеряков В., Мунтян С., Палихата Е., Підгурська В., Подлевська Н. та ін.) [2, с.181].

Діалог як основна форма соціальної комунікації створює необхідні умови для вироблення вмінь самостійно мислити, чітко висловлювати свою думку, відстоювати власні переконання, доводити свою позицію. Діалогічні взаємини є універсальними. Вони проходять крізь людське мислення, стосунки, пронизують життя людини. Проблема діалогу завжди актуальна у різних культурах на всіх етапах людського розвитку. Вступають у діалог, спілкуються між собою люди, що мають наміри досягти певних цілей. Від їх намірів залежить яким саме буде діалог – спокійною бесідою, суперечкою чи гострою полемікою.

Здатність до ведення діалогу зароджується у дитинстві та передбачає вміння виражати свою думку, зрозуміти співрозмовника, знаходити спільне чи навпаки – знаходити відмінності, доповнювати одне одного, обґрунтовувати

свою позицію, інформувати і переконувати, висловлювати емоційне ставлення до отриманої інформації. Діалог, будучи основною формою соціальної комунікації, створює необхідні умови для вироблення в учнів уміння самостійно мислити, чітко висловлювати свою думку, відстоювати власні переконання, доводити свою позицію.

Проблема діалогу помітно актуалізується на сучасному етапі розвитку наукової педагогічної думки і знаходить своє відображення у сучасних концепціях особистісної освіти (О. Бондаревська, В. Серіков, Є. Шиянов, І. Якиманська), які представляють поняття діалогу в різних площинах дослідження. У культурологічній концепції особистісно орієнтованої освіти, розробленій О. Бондаревською, діалог є способом існування та саморозвитку людини в культурно-освітньому просторі, однією з основних цінностей освіти.

В. Серіков діалог розглядає як універсальна характеристика педагогічної ситуації, зазначається його вирішальний вплив на особистісний розвиток індивіда. Діалог у цьому сенсі подається як специфічне соціокультурне середовище, що обумовлює сприятливі умови для набуття особистісного досвіду. Діалог постає не тільки як один з методів навчання, але і як невід'ємний компонент технології навчання. Діалогічність виступає в даному випадку однією з істотних характеристик навчального процесу, показником переходу на особистісно-смысловий рівень.

Отже, діалог є не тільки засобом, а й самоціллю навчання, не тільки процесом, а й змістом, джерелом особистісного досвіду, фактором актуалізації змістоутворюючих, рефлексивних, критичних функцій особистості [3, с.41].

У дослідженні В. Серікова виокремлено рівні сформованості діалогічних стосунків: ставлення того, хто навчається, до правильних відповідей; обмін незалежними висловлюваннями; взаєморозуміння; прагнення до саморозкриття; прагнення до розуміння іншого, пошук нової істини. Акцентуємо увагу на тому, що діалог виступає інструментом створення особистісно орієнтованої ситуації навчання, під час якої завдяки питально-відповідальній формі спілкування відбувається накопичення досвіду реалізації

ціннісних емоцій, критичного сприйняття інформації, рефлексії творчих підходів до вирішення проблем. Відповідно до цих функції виокремлюють такі типи діалогу: «мотиваційний», «самопрезентувальний», «автономний», «критичний», «конфліктний», «рефлексивний», «сенсоутворювальний», «самореалізуючий», «духовний». За зовнішніми ознаками діалог нагадує проблемну ситуацію, має її необхідні атрибути: протиріччя, дефіцит інформації, недостатність цілісного уявлення про ситуацію, але, з іншого боку діалог не має на меті «зняття» цієї проблемності. Діалогічність на уроці є ознакою можливості для здобувача освіти проблему в різних площинах, залучати інших до її обговорення, шукати альтернативні підходи вирішення.

Діалогічне мовлення – це процес мовленнєвої взаємодії двох або більше учасників спілкування. Тому в межах мовленнєвого акту кожен з учасників по черзі виступає як слухач і як мовець. Воно характеризується певними комунікативними, психологічними та лінгвістичними особливостями, серед яких варто виділити, насамперед, комунікативний аспект, при оптимальному врахуванні якого мінімізується емоційна напруга та усувається односторонній характер спілкування. З психологічної точки зору діалогічне мовлення завжди вмотивоване. Проте, в умовах навчання мотив сам по собі виникає не завжди. Саме тому необхідно створити умови, за яких у здобувачів освіти з'явилося б бажання та потреба щось сказати, передати почуття, подискутувати. Крім того, сприятливий психологічний клімат на занятті, доброзичливі стосунки, зацікавленість у роботі сприятимуть вмотивованості діалогічного мовлення, що є безпосереднім завданням викладача. Діалог передбачає зорове сприйняття співрозмовника й певну незавершеність висловлювань, що доповнюється позамовними засобами спілкування (мімікою, жестами, пантомімікою) [3,с.41-42].

Під час діалогічної взаємодії здійснюється взаємопізнання, взаємовплив, розгортається творчий процес, який надає можливість педагогу-предметнику зрозуміти індивідуальність учня, активізувати його пізнавальні здібності,

розвинути індивідуальність учня, активізувати його пізнавальні здібності, розвинути емоційно-ціннісне сприйняття дійсності.

Специфіка діалогічних умінь полягає у тому, що вони входять до складу як спеціальних, так і загальних умінь, оскільки є спільними для всіх видів діяльності, суб'єктами яких виступають студенти вищого закладу освіти. Діалогічні уміння затребувані на кожному уроці української мови.

Ефективність формування діалогічних умінь здобувачів освіти може бути досягнута за забезпечення кожному учневі умов становлення і зміцнення суб'єктної позиції, свободи вибору способів розв'язання навчальних задач і проблем на засадах аксіологічності. Відтак, уміння діалогічного спілкування для молодшої людини стануть усвідомлено важливими як задля розвитку загальної культури спілкування, так і становлення її як особистості. Діалогічні уміння ми розглядаємо як чинник розвитку сукупності різних видів знань, умінь і навичок, що взаємовпливають один на одного. Це є своєрідною особистісною системою, динамічним новоутворенням, яке створює оптимальні можливості для успішної практичної діяльності людини XXI ст. Людина новітньої доби має володіти не лише знаннями, уміннями, навичками, а й бути компетентною у сфері ведення перемовин, налагодження діалогу культур тощо. Зазначимо, що здобувачів освіти слід навчати способам самостійного набуття діалогічних умінь, використовуючи умови освітнього зокрема і навколишнього середовища загалом.

У процесі формування діалогічних умінь доцільно використовувати різні види діалогічних ситуацій: ситуації- проблеми (передбачають аналіз стану справ у запропонованій проблемній ситуації, визначення оптимальних шляхів і способів розв'язання її), ситуації-оцінки (діяльність, що передбачає оцінку вже прийнятого рішення або вибір одного із запропонованих варіантів з подальшим умотивованим висновком), ситуації-вправи (відпрацювання структурних компонентів діяльності в умовах діалогу; забезпечується можливість оцінити ступінь оволодіння її методами). Формуючи діалогічні уміння старшокласників, педагог-предметник має на кожному уроці створювати ситуації, які змушують

дитину говорити, спонукають до висловлення думки, це може бути як відповідь на питання по темі, так і обговорення життєвих ситуацій. Також потрібно широко використовувати роботу з діалогом-зразком, що має бути зорієнтована на ознайомлення учнів зі зразками, відпрацювання мовленнєвої взаємодії комунікантів, оперування мовним матеріалом у діалогічному мовленні, здійснення різних перетворень тексту діалогу.

Висновки. Формування творчої особистості, здатної працювати в різноманітних сферах суспільної діяльності, тісно пов'язана із формуванням діалогічних умінь у різноманітних комунікативних ситуаціях. Тому завдання вчителя – навчити учнів вільно володіти діалогічним мовленням, емоційно-експресивними засобами, постійно дбати про мовленнєву досконалість. Це одне з першочергових і актуальних завдань у системі мовної освіти. Удосконалення мовленнєвої діяльності учнів на сучасному етапі зумовлюється передусім зростаючими соціальними потребами в особистості високої мовленнєвої культури, здатної вільно користуватися мовними засобами в різноманітних комунікативних ситуаціях. Така система ефективно допомагає підвищенню рівня розвитку діалогічного мовлення, удосконаленню діалогічних умінь і навичок, розвитку зв'язного мовлення не тільки на уроках, а й у спілкуванні з рідними, друзями; виробляє культуру мовлення школярів.

Література:

1. Амонашвили, Ш. А. Психологические основы педагогики сотрудничества. К. : Освіта, 1991. 111 с.
2. Галаєвська Л.В. Суть і принципи навчання діалогічного мовлення учнів 5-7 класів на уроках української мови. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2013_40_45
3. Галаєвська Л.В. Удосконалення мовленнєвих умінь і навичок учнів 8-9 класів на уроках розвитку мовлення. Українська мова і література в школі. 2017. № 5. С. 41-45.

4. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах. / за ред. М. І. Пентилюк. –К. : Ленвіт, 2005. 400 с.
5. Педагогічний словник / [за ред. дійс. чл. АПН України Ярмаченка М. Д.]. К. : Пед. думка, 2001. 516 с.
6. Савченко, О. Я. Дидактика початкової школи: підруч. К. : Грамота, 2012. 504 с.
7. Соціальна психологія особистості і спілкування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://books.br.com.ua/30712>